

นาเหมืองนาฝายกับการจักระ เบียบสังคมนา

สังคมนาเป็นสังคมาที่พัฒนาขึ้นจากการรวมตัวกันทั้งหลักแหล่งของบรรดาชุมชนหมู่บ้านที่ต่างก็เป็นอิสระต่อกัน มีความสัมพันธ์อยู่บนรากฐานของระบบเครือญาติที่มีลักษณะร่วมกันทางวัฒนธรรม ความเชื่อ อยู่ภายใต้ผู้นำทางวัฒนธรรม¹ เป็นเรื่องช่วยควบคุมสังคมาให้อยู่ร่วมกันตลอดมา จนกระทั่งชุมชนเหล่านั้นได้มีการขยายตัวออกไปเป็นเมืองหรือกลุ่มเมือง ซึ่งจะเป็นแคว้นแคว้นและอาณาจักรในภายหลัง ต่อมาบรรดาเมืองหรือกลุ่มเมืองเริ่มมีการผสมผสานแนวความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมระหว่างกลุ่มกันขึ้น และยังได้ปรากฏมีผู้นำเข้ามาจัดการปกครองให้มีรูปแบบที่แน่นอน มีความพยายามที่จะเพิ่มกำลังคนและขยายขอบเขตการปกครองออกไปมากขึ้น เริ่มมีความต้องการจะรักษาสถาบันการเมือง การปกครองและสังคมาที่ชัดเจนรัดกุมขึ้น² สังคมนาในลักษณะดังกล่าวนี้ ปรากฏว่ามีโครงสร้างที่ซับซ้อนขึ้น ผู้คนในสังคมามากขึ้น เกิดความจำเป็นที่จะต้องกำหนดระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ขึ้นมาเป็นหลักปฏิบัติของคนในสังคมาเมือง เพื่อเป็นบรรทัดฐานสำหรับการดำเนินชีวิตในสังคมา โดยมีการกำหนดแบบอย่างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมา ความฐานะและหน้าที่ เพื่อการจักระเบียบสังคมา

สำหรับสังคมานานั้น เป็นสังคมาที่กลุ่มคนอยู่ร่วมกันมีความเชื่อมโยงกันด้วยวิถีทางการเกษตรกรรมที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันด้วยอาศัยคู่นาและแม่น้ำลำธาร ร่วมกับการจักระบบควบคุมน้ำที่เรียกว่า ระบบนาเหมืองนาฝาย ซึ่งอยู่บนพื้นฐานการร่วม

¹ธิดา สาระยา "ผู้นำทางวัฒนธรรมกับการสร้างบ้านแปลงเมือง" วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 ตุลาคม - พฤศจิกายน 2522 หน้า 15 - 21

²ธิดา สาระยา โครงสร้างของชนชั้นในสังคมาไทยสมัยสุโขทัยและก่อนอยุธยา (พ.ศ. 1800 - 2112) หน้า 13 - 14

แรงงานกันของชาวบ้าน โดยอาจมีรัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำการระดมแรงงานชาวบ้าน
 กับการเรียกเกณฑ์แรงงานชาวบ้านให้มาร่วมกันสร้างฝายชุกเหมือง เพื่อการเกษตร
 นำเอาผลผลิตมาเลี้ยงสังคม เพื่อความอยู่รอดของสังคม ระบบนาเหมืองนาฝายเป็น
 สิ่งสำคัญที่จะบอกถึงลักษณะเฉพาะของสังคมเกษตรกรรมแบบท่อน้ำในลันนา และ
 ลักษณะความสัมพันธ์ของการรวมกลุ่ม สังคม คือ มีส่วนในการกำหนดความสัมพันธ์
 ระหว่างบุคคลในสังคมที่มาร่วมกิจกรรมเหมืองฝายที่ต่างระดับกัน สร้างให้เกิดการแบ่ง
 ชนชั้นตามความแตกต่างของหน้าที่และบทบาทของกลุ่มคนแต่ละกลุ่ม ในลักษณะของการ
 แบ่งออกเป็น ผู้นำหรือผู้ควบคุม และกลุ่มชาวบ้านผู้ใช้น้ำจากแหล่งเดียวกัน ซึ่งในที่นี้
 หมายถึง กลุ่มของกษัตริย์และขุนนางกับกลุ่มของชาวบ้านหรือไพร่เมือง

การจัดระบบนาเหมืองนาฝาย ที่มีส่วนในการจัดระเบียบสังคมดังกล่าวนี้
 สามารถจะกำหนดช่วงเวลาในการศึกษาออกได้คร่าว ๆ เป็นช่วงเวลาก่อนสมัยพระยา
 มังราย คือก่อน พ.ศ. 1839 ช่วงสมัยพระยามังราย ถึงสิ้นรัชกาลพระยาผายู
 ประมาณ พ.ศ. 1839 - พ.ศ. 1899 และช่วงสมัยพระยากือนามาจนถึงพระเมืองแก้ว
 ประมาณ พ.ศ. 1898 - พ.ศ. 2068 โดยจะกล่าวถึงสมัยพระยามังรายจนถึงสมัย
 พระเมืองแก้วไปอย่างรวม ๆ กันไป เพราะมีความสืบเนื่อง เปลี่ยนแปลงในรูปแบบ
 ต่าง ๆ น้อยมาก

ช่วงก่อนสมัยพระยามังรายจะรวบรวมเมืองต่าง ๆ เข้าเป็นอาณาจักร คือ
 นับแต่สมัยที่ ลุคจิงกราช บรรพบุรุษของพระยามังราย ซึ่งตำนานเมืองลันนาค้างก็พา
 กันยกย่องว่า เป็นปฐมวงศ์ของราชวงศ์มังราย โดยที่ลวจิงกราชคงจะเป็นหัวหน้ากลุ่ม
 ชนชาวไทยที่มีการอพยพพาผู้คนครอบครัวมาตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองอย่างมั่นคงในบริเวณ
 แม่น้ำโขงตอนบนจนสามารถตั้งหลักแหล่งบ้านเมืองเป็นรัฐได้อย่างถาวรในเวลาต่อมา¹
 บรรดาเมืองที่เป็นอิสระนี้ มีโครงสร้างทางการปกครองอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อนอยู่บน
 รากฐานของระบบเครือญาติ ในระยะแรกนี้ จำนวนคนที่รวมกลุ่มกันคงจะไม่มากนัก

¹ อังใน ปริศนา ศิรินาม ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและประเทศราชใน
หัวเมืองลันนาไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปริญญาโท การศึกษามหาบัณฑิต
 วิทยาลัยวิชาการศึกษา 2516 หน้า 26

เพราะเป็นระยะของการอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งเป็นกลุ่ม ๆ และด้วยความจำเป็นที่
 จะต้องป้องกันถิ่นฐาน บ้านเรือนจากศัตรูผู้มารุกราน จึงต้องเลือกผู้ที่มีความสามารถ
 มีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองขึ้นมาเป็นหัวหน้าหมู่¹ จนภายหลังเมื่อชุมชนเมือง
 ขยายตัวกว้างขวางขึ้น เป็นเมืองทั้งขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ หัวหน้าหมู่จึงได้รับการยกย่อง
 ให้มีตำแหน่งเป็น "พระยา หรือ ขุน" เช่น พระยาลวจักรราช พระยาลาวเคียง
 ขุนเงินเรือง ขุนจอมธรรม เป็นต้น ผู้ปกครองที่ดำรงตำแหน่งขุนหรือพระยาได้พยายาม
 จัดรูปแบบการปกครองให้รัดกุมขึ้น มีการแบ่งหน่วยการปกครองส่วนย่อยที่สุดตามลักษณะ
 พื้นที่ของดินแดนแถบนั้น เป็นพันนา ซึ่งเป็นระบบการจัดแบ่งที่ดินของสมัยโบราณ ที่คง
 จะเป็นของชนชาติไทยมานานแต่โบราณ โดยที่ผู้นำจะเป็นเจ้าของที่ดินภายในขอบเขต
 อำนาจของตน และมีการแบ่งปันกันระหว่างผู้คน มีคว้านบ้านเป็นผู้จัดแบ่งปันนาในระหว่าง
 หมู่ครัวเรือนในสังคม โดยแบ่งนาออกเป็นแปลง ๆ ซึ่งผู้นำจะกินที่นาส่วนหนึ่งไว้สำหรับ
 ตัวเอง ส่วนที่เหลือจะมีการเกณฑ์ให้ชาวบ้านมาเป็นผู้ทำนาของผู้นำ² ในการจัดแบ่ง
 ปันที่นา ดังกล่าวเป็นการแสดงถึงสิทธิในการทำกินของผู้นำที่มีเหนือที่ดินนั้น ๆ ย่อมจะมี
 สิทธิจะแบ่งปันที่ดินให้ชาวบ้านหรือขุนนางตามยศ ตำแหน่งหรือความดีความชอบ

ระบบพันนาที่ปรากฏขึ้นในระยะก่อนสมัยพระยามังรายนั้น คงจะเป็นไป
 เพื่อการแบ่งปันที่ดินเพื่อการทำนา ให้ชาวบ้านได้มีที่ทำกินตามสมควร เป็นการควบคุม
 แรงงานเพื่อการเกษตรที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาซับซ้อน มีที่ราบ
 ระหว่างหุบเขาใช้เพาะปลูกได้อยู่จำนวนจำกัด จึงจำเป็นต้องจัดแบ่งที่ดินทำกิน โดยผู้
 นำจะกำหนดจำนวนราษฎรให้สมมูลกับปริมาณงานที่ต้องทำในพื้นที่จำนวนหนึ่ง เพื่อให้
 ได้ปริมาณงานตามพื้นที่ที่กำหนดและได้ผลผลิตตามจำนวนที่ต้องการให้พอเพียงสำหรับ
 เลี้ยงเมืองแต่ละเมือง ซึ่งระบบพันนาที่ปรากฏขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวนี้เป็นความ

¹ วัลลภา เครือเทียนทอง การปฏิรูปการปกครองลานนาไทยในรัชสมัย
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ แผนกวิชาประวัติศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 6

² ร. แลงกาค์ ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย 2485 หน้า 9 - 10 และ

พยายามของผู้นำที่จะควบคุมคนจำนวนไม่มากนักในสภาพพื้นที่ที่จำกัดด้วยวิธีการปกครองที่ไม่มีรูปแบบที่ซับซ้อน เพราะอาณาเขตของเมืองแต่ละเมืองไม่ได้กว้างขวางใหญ่โตมากนัก อาจเป็นเพียงหมู่บ้านหรือพันนาเถื่อนเท่านั้นก็ได้ และแต่ละพันนาคงจะมีเพียงหัวหน้าคนหนึ่ง เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ¹ นอกจากนั้น จำนวนพันนามากหรือน้อยของแต่ละเมืองยังเป็นเครื่องกำหนดขนาดของเมืองด้วยว่าเมืองเล็กหรือใหญ่ เช่น เมืองนครเงินยางมี 32 พันนา เมืองฝาง 3 พันนา เมืองสาฎก 500 นา...² จากพันนาหลายพันนารวมกันเป็นเมือง

เนื่องจากข้อจำกัดเกี่ยวกับข้อมูลจากหลักฐานที่ใช้ศึกษาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวเหตุการณ์ของดินแดนล้านนาในสมัยหลัง นับแต่พระยามังรายเป็นต้นมา ฉะนั้นจึงไม่อาจจะกำหนดแน่นอนถึงรูปแบบการปกครอง บทบาทของกษัตริย์และขุนนางที่ร่วมกันบริหารบ้านเมืองในระบบพันนาได้ แต่กล่าวได้เพียงว่า ระบบพันนาที่ปรากฏขึ้นมาเป็นความพยายามของผู้นำที่จะควบคุมคนจำนวนไม่มากนักตามสภาพพื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัด และการพยายามควบคุมวิถีการผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตเพียงพอ เป็นการควบคุมวิถีการผลิตตามสภาพภูมิประเทศของล้านนา ซึ่งจะต้องมีการควบคุมน้ำอย่างได้ผลดี ฉะนั้นพันนาจึงอาจจะเกิดขึ้นมาจากการจัดแบ่งที่ดินตามสภาพของการจัดระบบนาเหมืองนาฝาย ที่เริ่มขึ้นจากการร่วมมือร่วมแรงของชาวบ้านเอง และมีหัวหน้าเป็นขุนนางระดับหมู่บ้าน เป็นผู้จัดการดูแลและเกณฑ์แรงงานชาวบ้านมาร่วมกันทำเหมืองฝายขึ้นอีกระดับหนึ่งด้วย

รัชสมัยพระยามังรายเป็นต้นมา ถึงสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว คือนับแต่ พ.ศ. 1839 - พ.ศ. 2068 ปรากฏว่าในช่วงเวลาดังกล่าว บ้านเมืองขยายขอบเขตกว้างขวางมากขึ้น โดยพระยามังรายทรงรวบรวมบรรดาเมืองหรือแคว้นอิสระต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และมีการสถาปนาอาณาจักรล้านนาอย่างมั่นคง โครงสร้างสังคมและรูปแบบวิธีการปกครองมีความซับซ้อนมากขึ้น แต่การจัดระเบียบวิธีการปกครองก็ยังคงยึดรูปแบบดั้งเดิมหรือมีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก คือยังคงจัดการปกครองใน

¹พระยาประชาภิจักรจักร พงศาวดารโยนก หน้า 233

²เรื่องเดียวกัน หน้า 225

ระบบพินนา เป็นหน่วยการปกครองที่เล็กที่สุดเทียบเท่ากับตำบล หลาย ๆ พินนารวมเป็นเมือง เช่น เมืองเชียงแสนแบ่งออกเป็น 32 พินนา ประกอบด้วย เจ้าเมืองใส 9 พินนา แคว้นขวา 8000 นา นอกเมืองพระยาก 1000 นา เมืองไร่ 1500 นา เมืองหลวง 1500 นา ปูคา 1000 นา เมืองเสนเหนือเข้าใน 9000 นา เมืองเสนใต้เข้าใน 8000 นา¹ ทั้งยังปรากฏว่า นับแต่สมัยพระยามังรายเป็นต้นมา ได้มีการกำหนดยศ ตำแหน่งในการปกครองที่ลดหลั่นกันมาตามลำดับชั้น คือ พระยา เจ้าแสน เจ้าหมื่น เจ้าพัน นายร้อย นายห้าสิบ นายสิบ ไพร² และนอกจากนั้นยังอาจกล่าวได้ว่านับแต่สมัยพระยามังรายเป็นช่วงสมัยที่บทบาทของขุนนางในระบบการปกครองได้เริ่มก่อกำเนิดขึ้นแล้ว แต่ยังไม่ปรากฏบทบาทมากนัก จนกระทั่งหลังจากสมัยพระยาคำฟูเป็นต้นมา ขุนนางได้ทวีบทบาทและอำนาจมากขึ้น โดยเฉพาะในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ บทบาทของขุนนางที่เริ่มขึ้นจากสมัยพระยามังรายจนถึงสมัยพระยาแสนภูนั้นพบว่าได้เริ่มมีการแบ่งแยกการปกครองออกเป็น ส่วน ๆ แต่งตั้งให้ขุนนางทำหน้าที่เฉพาะทางมากขึ้น ดังปรากฏในพงศาวดารโยนกว่า "...ไว้ขุนแต่งกวาน 12 ขุน (เมือง) ไว้พนักงานฉางข้าวแก่หนึ่ง ไว้พนักงานอาวุธแก่หนึ่ง (พล) ไว้พนักงานวัดแก่หนึ่ง (ธรรมการ) ไว้การนอกเมืองแก่หนึ่ง (ต่างประเทศ)..."³

นอกจากนั้น ทั้งแต่พระยามังรายมาได้มีการแต่งตั้งราชบุตรหรือขุนนางที่มีความสามารถไปปกครองเมืองต่าง ๆ ในราชอาณาจักรและได้มอบอำนาจทางการปกครองในแต่ละเมืองให้ผู้ที่ไปปกครองอย่างอิสระ เช่น พระยามังรายทรงแต่งตั้งขุนครามราชบุตรไปกินเมืองเชียงราย⁴ พระเจ้าคิโลกราชทรงแต่งตั้งท้าวบุญเรืองราชบุตรไปครองเมืองเชียงแสน⁵ และทรงแต่งตั้งให้นายสามเค็กย่อยเป็นเจ้าเป็นขุน

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่
หน้า 38

² ประเสริฐ ณ นคร มังรายศาสตร์ ฉบับวิศเสาให้ หน้า 2

³ พระยาประชาภิจักรจักร พงศาวดารโยนก หน้า 258

⁴ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61 หน้า 139

⁵ พระยาประชาภิจักรจักร เรื่องเดียวกัน หน้า 352

กินพันนาคาม¹ เป็นต้น ลักษณะการปกครองดังกล่าวนี้เป็นกรกระจายอำนาจจากศูนย์กลางเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้ขุนนางสร้างอำนาจอิทธิพลสะสมกำลังและกระด้างกระเดื่องขึ้นได้ เมื่อกษัตริย์ซาคพระปรีชาสามารถ อ่อนแอหรือยังทรงพระเยาว์ก็ปรากฏในช่วงหลังจากพระยามาญเป็นล้าคัมมาจนถึงพระเมืองแก้วที่เสด็จรภาพในอำนาจทางการเมืองการปกครองของกษัตริย์เสื่อมคลายลงไปมาก อำนาจทางการเมืองการปกครองเปลี่ยนมาอยู่ในมือของขุนนางมากขึ้น ทั้งขุนนางในราชสำนักและขุนนางท้องถิ่น ทวีบทบาทและอำนาจมากขึ้น โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการดำเนินการแต่งตั้งและถอดถอนกษัตริย์ออกจากตำแหน่งได้² อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการย้ายที่ประทับเมืองหลวงของกษัตริย์จากเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางอำนาจการเมืองไปอยู่เมืองอื่น ๆ แดง เชียงแสน เชียงราย ทำให้อยู่ไกลควบคุมเมืองต่าง ๆ ไม่ได้ทั่วถึง และปัญหาเรื่องการกำหนดกัฏฐีราชสมบัติ ซึ่งไม่มีการกำหนดระเบียบแบบแผนที่แน่นอนไว้ ประกอบกับระบบพินนา ที่กษัตริย์จะโปรดให้ขุนนางไปครองมากน้อยตามแต่ฐานะของแต่ละคน เช่น สมัยพระเจ้าติโลกราช มีหลักฐานระบุว่า เมื่อขุนนางคนใดทำความดีความชอบจะได้รับการปูนบำเหน็จรางวัลให้ไปกินพันนา³ เช่นในคราวที่พระยาอุทิศเจียงเจ้าเมืองสองแควมีความชอบในการพาเอาผู้คนหนีจากหัวเมืองของอยุธยามาอ่อนน้อมถวายล้านนา จึงโปรดให้พระยาอุทิศเจียงไปกินพันนาภูคา⁴ การให้ครองพันนานั้น เพื่อให้เป็นแหล่งรายได้ของขุนนาง (เนื่องจากสมัยโบราณยังไม่มีระบบจ่ายเงินเดือน) การครองพันนาจะหมายถึงการที่ผู้คนในพันนานั้นจะขึ้นกับขุนนางเจ้าของพันนา ซึ่งถ้าขุนนางมียศศักดิ์สูงได้ครองพันนามาก ๆ ก็หมายถึงการมีจำนวนคนในครอบครองมากตามไปด้วย ดังนั้น การได้ครองพันนามากก็จะมีผลต่อฐานะอำนาจทางเศรษฐกิจและกำลังคน อันจะส่งผลถึงอำนาจทางการเมืองการปกครองด้วย ทำให้ขุนนางสร้างสมอำนาจและก้าวขึ้น

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ เรื่องเดียวกัน หน้า 49

² ปรากฏรายละเอียดใน พงศาวดารโยนก หน้า 33 - 391

³ "กินพันนา" คือ การมีอำนาจเหนือดินแดนนั้น ๆ และมีสิทธิ์ที่จะได้รับผลประโยชน์จากพันนานั้นอีกด้วย

⁴ พระยาประชาภิจักรจักร เรื่องเดียวกัน หน้า 329

นามีฐานะทางการเมืองมั่นคง จนสามารถล้มอำนาจถกถอนและแต่งตั้งกษัตริย์ที่ทน
ต่อการสนับสนุนได้ เป็นผลให้เสถียรภาพของกษัตริย์ไม่มั่นคง เรื่อยมา

การที่ขุนนางมีบทบาทและอำนาจทางการเมืองการปกครองมากขึ้นนี้ สถาบัน
กษัตริย์อยู่ในฐานะยุ่งยาก คลอนแคลน ดังนั้น กษัตริย์ล้านนาก็แก้ปัญหานี้เป็นต้น
มาจนถึงพระเมืองแก้ว ก็พยายามหาทางที่จะต้องเร่งสร้างเสถียรภาพให้กับอำนาจ
ทางการเมืองการปกครองของกษัตริย์ให้เหมือนดังเดิม ด้วยวิธีการสร้างความสัมพันธ์
อันดีกับสถาบันศาสนา พระสงฆ์ พยายามนำเอาพุทธศาสนามาเป็นเครื่องมือช่วยเสริม
สร้างฐานะของกษัตริย์ให้สูงขึ้น ให้ความอุปถัมภ์ทำนุบำรุงพุทธศาสนาด้วยรูปแบบวิธีการ
ต่าง ๆ ที่เป็นไปในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ดังเช่นที่ พระเจ้าสามฝั่งแกน
พระยาติโลกราช และพระเมืองแก้วทรงใช้ศาสนามาสนับสนุนการเมืองไปพร้อม ๆ
กับการพยายามสร้างความสัมพันธ์อันดีกับบรรดาเจ้าหัวเมือง ขุนนางพันทากต่าง ๆ
โดยผ่านพฤติกรรมการกัลปนา การร่วมกันอุปถัมภ์พุทธศาสนาตามหัวเมืองต่าง ๆ
ด้วยการอุทิศที่ดินแรงงานคนและผลประโยชน์จากที่ดินในเมืองต่าง ๆ ให้กับวัด ซึ่ง เท่า
กับเป็นการพยายามควบคุมหัวเมือง พันทากต่าง ๆ ไว้ในอำนาจ ทั้งนี้เพราะว่าในการ
อุทิศที่ดิน อันถือว่าเป็นสมบัติของกษัตริย์เท่านั้น และการให้แรงงานคนหรือกำลังคน
รวมทั้งผลประโยชน์ต่าง ๆ กับวัดนั้น เป็นเสมือนการที่กษัตริย์สามารถควบคุมแรงงาน
และกำลังคนอันหมายถึง เศรษฐกิจ การเมืองของหัวเมืองไว้ได้ เท่ากับเป็นการสร้าง
ฐานอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจในท้องถิ่น รวมทั้งเป็นการย้าถึงอำนาจทางการเมือง
เมืองของกษัตริย์ที่มีอยู่เหนือบรรดาหัวเมืองต่าง ๆ อีกด้วย¹

ที่กล่าวมาทั้งหมด เพื่อแสดงถึงลักษณะการเมืองการปกครองภายในล้านนา
นับแต่ช่วงก่อนสมัยพระยามังรายรวบรวมอาณาจักรมาถึงสมัยพระยามังรายทั้งอาณาจักร
จนตลอดสมัยราชวงศ์มังราย คือ พระเมืองแก้ว อันเป็นช่วงก่อนปลายพุทธศตวรรษ
ที่ 21 ที่บ้านเมืองตกอยู่ในสภาพที่คลอนแคลนมาก โดยเฉพาะหลังจากสิ้นสมัยพระเมือง

¹โปรดดูรายละเอียดใน ระเบียบธรรม ภาคพรต การกัลปนาในล้านนาไทย
ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 วิทยานิพนธ์ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2526 หน้า 86 - 95

เทศเกล้าในปี พ.ศ. 2088 การซาทหลักเกณฑ์ในการสืบสันตติวงศ์ประกอบกับการที่อำนาจตกอยู่ในมือของขุนนาง ทำให้เกิดการแตกแยกในกลุ่มขุนนาง ซึ่งต่างก็ให้การสนับสนุนเจ้านายของพวกเขาหรือผู้ที่ตนเห็นว่าเหมาะสมขึ้นครองราชสมบัติ ในที่สุดจากสภาพการเมืองอ่อนแอมีความแตกแยกถึงกล่าว พม่าซึ่งเข้มแข็งกว่า ได้ยกกองทัพมาตีในปี พ.ศ. 2101 จึงเป็นธรรมดาที่ลัษณาต้องตกอยู่ในฐานะ เมืองประเทศราชของพม่าไปนับแต่นั้นมา

นอกเหนือไปจากนั้น หลักฐาน คำานาน พงสาวการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมาย ซึ่งเป็นเอกสารเกี่ยวกับระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับต่าง ๆ และข้อกำหนดบทลงโทษผู้กระทำผิด ละเมิดกฎหมายบ้านเมือง ต่างก็ให้ภาพสังคมล้านนาในช่วงสมัยพระยามังรายมาจนถึงสมัยพระเมืองแก้วและตลอดสมัยราชวงศ์มังรายได้อย่างชัดเจนแน่นอนว่ากษัตริย์หรือเจ้าเมือง เป็นผู้ปกครองบ้านเมือง เป็นผู้นำสังคม โดยร่วมกับขุนนางของพระองค์เป็นผู้ช่วยในการบริหารการปกครองบ้านเมือง มีการจัดแบ่งการปกครองออกเป็นหมู่บ้านหรือพันนา หลาย ๆ พันนารวมกันเป็นเมือง และมีไพร่หรือชาวบ้านเป็นกลุ่มคนที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในสังคม ที่อยู่ภายใต้การควบคุมปกครองของกษัตริย์และขุนนาง โดยมีกฎหมายเป็นแบบแผนในการปกครองบ้านเมืองแก่โบราณมา และกฎหมายเหล่านั้นยังได้ระบุถึงเรื่องราวเกี่ยวกับอำนาจ หน้าที่ของบุคคลที่ทำหน้าที่ปกครองทั้งกษัตริย์และขุนนาง รวมทั้งระบุถึงสิทธิหน้าที่และเรื่องราวของไพร่เมืองหรือประชาชน โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดระเบียบแบบแผนในการจัดการ การบริหารระบบนาเหมืองนาฝายที่ปรากฏขึ้นมาตั้งแต่ก่อนสมัยพระยามังราย จนกระทั่งสมัยพระยามังรายมาจนตลอดถึงสมัยพระเมืองแก้ว ได้มีการวางกำหนดกฎเกณฑ์ ข้อบังคับที่แน่นอนให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกคนต้องปฏิบัติตาม ซึ่งกฎหมายข้อบังคับและกฎเกณฑ์เกี่ยวกับระบบนาเหมืองนาฝายเหล่านี้ ทำให้สันนิษฐานว่า ระบบนาเหมืองนาฝายทำให้เกิดการแบ่งฐานะของบุคคลตามหน้าที่ สร้างความสัมพันธ์หรือเป็นทิวเชื่อมบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม อันเป็นส่วนที่ช่วยคอกย้ำให้เกิดความเป็นปึกแผ่นทางสังคมเศรษฐกิจ และความมั่นคงทางการเมือง

การแบ่งฐานะของบุคคลในสังคมล้านนา

ระบบนาเหมืองนาฝ่ายที่ปรากฏในสังคมล้านนานั้น จะพบว่า ในส่วนของการจัดสร้างและการบริหารงานภายในระบบได้ทำให้เกิดมีการแบ่งฐานะของบุคคลได้เป็น 2 ชั้น ชั้น ความหน้าที่ที่ค้องปฏิบัติในระบบ คือ

1. กษัตริย์ และขุนนาง หรือผู้นำท้องถิ่น เป็นผู้นำกลุ่มทำหน้าที่ในการควบคุมดูแล จัดการบริหารระบบ
2. ชาวบ้านหรือไพร่เมือง ทำหน้าที่เป็นกลุ่มผู้ใช้แรงงานร่วมกันในการสร้างระบบ

กษัตริย์ และขุนนาง

กษัตริย์ ทำหน้าที่ในการบริหารการปกครองบ้านเมืองและทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุดในการปกครอง โดยเชื่อกันว่า ผู้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์คือ ผู้มีบุญญาธิการ มีบารมี เป็นผู้สั่งสมกรรมดีมาแต่ชาติปางก่อน จึงเป็นผู้ที่เหมาะสมในการทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองบ้านเมือง มีความยุติธรรม สามารถจะนำประชาชนไปสู่วิถีชีวิตที่ดีงาม ทำให้บ้านเมืองมั่งคั่ง เจริญรุ่งเรืองไฉน จะต้องเป็นผู้มีคุณธรรม ยึดถือปฏิบัติตามหลักธรรม เช่น ทศพิธราชธรรม อปริหานิยธรรม สังคหวัตถุ และธรรมราชวินิตากับสุจริตธรรม¹ ธรรมเหล่านี้เป็นธรรมที่กษัตริย์พึงมีในพระองค์และพึงปฏิบัติเพื่อนำให้ประชาชนและบ้านเมืองสงบร่มเย็น ทั้งยังเป็นการแสดงถึงความชอบธรรมในการขึ้นสู่อำนาจปกครองบ้านเมืองของกษัตริย์ที่นอกเหนือไปจากการมีความชอบธรรมด้วยการสืบสันตติวงศ์แล้ว ดังปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับคุณธรรมที่กษัตริย์พึงมี พึงปฏิบัติเหล่านี้ในเอกสารต่าง ๆ เช่น ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61 "พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน" กล่าวถึงพระยามังรายว่า ทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงคุณธรรม ทำบุญให้ทานเสมอ คึงข้อความที่ว่า "...ส่วนว่าองค์มังรายเจ้าก็ไฉนบเคารพียงพระราชาเจ้า..."

¹ ธรรมนี้ปรากฏอยู่ใน คัมภีร์เสถาโมจนะ หน้า 5

กระทำบุญมิได้ชาก มิได้ประมาณในศีล 5 ศีล 8 แค่อสิ่งหนึ่ง สิ่งใด บัละยังทศพิช
ราชธรรมเสียสักอัน..."¹ ท่านานมูลศาสนา ได้กล่าวถึงสภาพบ้านเมืองสมัยพระยา
มังรายที่ชี้ให้เห็นว่า กษัตริย์นั้นจะต้องเป็นผู้อยู่ในธรรม จึงจะนำให้บ้านเมืองมีความ
มั่งคั่ง รุ่งเรือง และประชาชนก็จะอยู่เย็นเป็นสุขด้วย ดังความว่า

พระยามังราย เสวยราชสมบัติ มิให้ผิดทศพิชราชธรรม 10 ประการ
ถึคนนั้นก็ป่าวคนทั้งหลายให้พระทำบุญ รักษาศีล อันเหตุที่พระยาและ
ชาวเมืองอันรู้กระทำบุญนั้น เมืองหริภุญไชยและเมืองเชียงใหม่ จึงสุขเกษม
มากนักและประกอบด้วยโภคสมบัติ²

ท่านานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงพระยามาญูไว้ว่า พระองค์ทรง
ปกครองบ้านเมืองโดยชอบด้วยทศพิชราชธรรม ดังความว่า "...เจ้ามาญูเสวยเมือง
ชอบด้วยทศพิชราชธรรม..."³ ธรรมศาสตร์และกฎหมายพระยามังราย และคำสอน
พระยามังราย ได้กล่าวถึงคุณธรรมของผู้ที่จะเป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองว่าให้ดำรง
อยู่ในทศพิชราชธรรม 10 ประการ ดังความว่า "...อนึ่ง ท้าวพระยา ขุนบ้าน
ขุนเมืองให้ดำรงตำแหน่งอยู่ในทศพิชราชธรรม 10 ประการ จึงดีแล..."⁴

การที่กษัตริย์มีคุณธรรมยึดถือธรรมเหล่านี้ เป็นแนวทางในการปฏิบัติ ช่วยให้
การบริหารการปกครองบ้านเมืองของพระองค์เป็นที่ยอมรับและก่อให้เกิดความสุขสงบ
ต่อประชาชนบ้านเมืองเจริญมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ในที่สุด

กษัตริย์ล้านนาอยู่ในฐานะของพระเจ้าแผ่นดิน คือ เป็นเจ้าของที่ดินใน
ขอบเขตบ้านเมืองของพระองค์ ดังที่ปรากฏความในกฎหมายมังรายศาสตร์ว่า

¹ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 61 "พงสาวดาร เมืองเงินยางเชียงแสน"
หน้า 66

²พระพุทธพุกามและพระพุทธญาญเจ้า ท่านานมูลศาสนา หน้า 188

³คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ท่านานพื้นเมือง
เชียงใหม่ หน้า 41

⁴ธรรมศาสตร์และกฎหมายพระยามังราย หน้า 9 และคำสอนพระยามังราย
หน้า 31

"...แผ่นดินทั้งหมดเป็นของท้าวพระยามหากษัตริย์..."¹ การที่กษัตริย์มีฐานะ
 เจ้าของที่ดิน ทำให้พระองค์มีสิทธิที่จะพระราชทานที่ดินให้แก่ผู้ใด หรือการให้มีกิจกรรม
 ใด ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ที่ดินนั้น ๆ ก็ได้ ตามพระราชประสงค์ แต่เนื่องจากไม่พบ
 หลักฐานเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากที่ดินของกษัตริย์อย่างชัดเจนนัก นอกจากจะ
 พบว่า กษัตริย์ได้พระราชทานที่ดินให้แก่วัด ให้แก่ขุนนางที่ปฏิบัติราชการโดยชอบ
 ทั้งแต่มีการพระราชทานที่ดินผืนเล็กไปจนถึงพระราชทานเมืองให้ไปปกครอง อาทิเช่น
 การที่พระยามังรายพระราชทาน อานาจและมอบเมืองลำพูนให้อ้ายฟ้าไปปกครอง²
 และการที่พระองค์พระราชทานส่วยไร่นาให้แก่ขุนนางซึ่งถือเป็นการพระราชทานสิทธิ
 ในการเก็บผลประโยชน์จากที่ดินให้แก่ขุนนางด้วย เรียกว่า นาชุมชนราชการ ดังระบุใน
 กฎหมายมังรายศาสตร์ เรียกว่า ชุนกินนา (ชุนกินนา)³ นอกจากนี้ กษัตริย์ยังได้
 พระราชทานอนุญาตให้ประชาชนบุกเบิกป่าเป็นนาได้โดยเสรีและที่นั่น จะเป็น
 กรรมสิทธิ์ของประชาชนผู้นั้นตลอดไปจนถึงลูกหลาน แต่ต้องเสียภาษีค่านาให้แก่บ้านเมือง
 ตลอดไป และยังให้ความช่วยเหลือผ่อนผันการจัดเก็บภาษี ค่านา การเช่านา ดังที่
 ปรากฏในกฎหมายหลายฉบับที่ระบุไว้ว่า "ผู้ใดบุกเบิกป่าให้เป็นนา 3 ปีจึงจะเก็บ
 ค่าเช่านา หรือให้เสียภาษีค่านาแก่บ้านเมือง"⁴ และกฎหมายมังรายศาสตร์กล่าวว่า
 "...ไพร่อุทิศสาหัสสร้างป่าคานาร้าง สอนร้างให้เป็นนาเป็นส่วน เป็นบ้านเมือง
 ให้กินข้าวไปก่อนสามปี ต่อจากนั้น จึงเก็บค่านาค่าสวน..."⁵

การที่กษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดินสำหรับการทำนา ทรงส่งเสริมให้ชาวบ้าน
 บุกเบิกที่ร้างที่ป่าให้เป็นนาเป็นส่วนนั้น เป็นความพยายามของผู้ปกครองที่ต้องการจะ

¹ประเสริฐ ๗ นคร มังรายศาสตร์ ฉบับวัดเส้าไห้ หน้า 110

²ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61 หน้า 140

³มังรายศาสตร์ ฉบับวัดเส้าไห้ หน้า 108

⁴มังรายศาสตร์อวทาน 25 หน้า 65, ธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ หน้า 6,
ธรรมศาสตร์และกฎหมายมังราย หน้า 52 และกฎหมายเช่านา ไบลาน หน้า 5

⁵มังรายศาสตร์ ฉบับวัดเส้าไห้ หน้า 6

ส่งเสริมอาชีพการเกษตรกรรม ซึ่งมีมาแต่ช่วงก่อนสมัยพระยามังราย และนับจากสมัยพระยามังรายมาก็ยังเห็นความสำคัญมากขึ้น ในกรณีที่ส่งเสริมการทำนาของชาวบ้านยังได้ส่งเสริมและเอาใจใส่ในกิจการจัดการเทคนิควิธีในการควบคุมน้ำ สำหรับพื้นที่นาเพื่อการเกษตรกรรมของชาวบ้าน อันได้แก่ การจัดการสร้างคูแลน้ำรุงรักษาระบบเหมืองฝายและการแจกจ่ายน้ำไปสู่พื้นที่นาของชาวบ้าน ก็ปรากฏว่า กษัตริย์ทรงให้การสนับสนุนและกำหนดให้ผู้ทำนาใกล้กันหรือร่วมกัน จะต้องให้ความช่วยเหลือร่วมมือกันทำฝาย โดยออกเป็นกฎข้อบังคับและบทลงโทษผู้ละเมิดข้อกำหนดให้ต้องถูกปรับใหม่¹ และยังพบอีกว่า กษัตริย์ที่ปกครองล้านนาตั้งแต่ก่อนสมัยพระยามังรายมาจนตลอดสมัยราชวงศ์มังรายได้ยึดถือเป็นหลักสำคัญที่จะต้องให้การเอาใจใส่ดูแลต่อระบบนาเหมือง ฝาย ซึ่งถือเป็นหน้าที่สำคัญที่จะต้องปฏิบัติเพื่อการทำนารุงบ้านเมืองให้มั่งคั่งอุดมสมบูรณ์และทำให้ประชาชนของพระองค์ให้อยู่ดีกินดีมีความสุขสืบต่อไป เช่นในสมัยพระยามังราย เมื่อทรงขึ้นครองราชสมบัติ ทรงป่าวให้ชาวเมืองทั้งหลายมาร่วมกันสร้างเวืองสวนไร่นา และทำการสร้างเหมืองฝายจึงข้อความว่า ...เมื่อทรงเสวยราชสมบัติแล้วก็ป่าวชาวเมืองทั้งหลายให้สร้างสวนหมาก แปลงเหมืองฝาย กระทำข้าวปี ข้าวหอ²

ความสำคัญของข้อความข้างต้นที่นอกเหนือจากจะแสดงว่ากษัตริย์ทรงมีหน้าที่ต่อการทำนารุงชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขด้วยการส่งเสริมการประกอบอาชีพ โดยการสนับสนุนให้จัดสร้างเหมืองฝายขึ้นมาแล้ว ยังชี้ชัดว่าในการสร้างเหมืองฝายขึ้นมา นั้นมีกษัตริย์เป็นผู้กำหนดเรียกเกณฑ์แรงงานชาวบ้านหรือป่าวประกาศให้ชาวบ้านมาร่วมแรงกันตามสิทธิอำนาจและหน้าที่ของกษัตริย์ ในฐานะที่เป็นผู้ปกครอง เป็นหัวหน้าสังคม มีสิทธิ

¹ โปรัตนกรายละเอียดใน ศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมล้านนาไทย สิบมราชประเพณี 6 ประการ (เอกสารลำดับที่ 5 2524) หน้า 10-13

² พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณเจ้า เรื่องเกี้ยวคน หน้า 188

เหนือชาวบ้านหรือไพร่เมือง สามารถจะเรียกเกณฑ์แรงงานไพร่เมืองมารับใช้ในกิจการบ้านเมืองที่เรียกว่า "ไพร่เอาการเมือง"¹

นอกจากนั้น ในสมัยราชวงศ์มังรายยังปรากฏว่า กษัตริย์ได้มีส่วนร่วมในการจัดระบบนาเหมืองนาฝายอย่างมีกฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนมากขึ้น ดังได้พบว่า มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับการจัดระบบนาเหมืองนาฝายไว้มากมาย สำหรับให้ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับระบบทุกฝ่ายต้องยึดถือปฏิบัติตามและมีบทลงโทษผู้กระทำผิดข้อกำหนด ดังปรากฏกฎหมายเกี่ยวกับการสร้าง การซ่อมแซม เหมืองฝาย การลงโทษผู้ลักน้ำในนาท่าน การปลุกข้าว ใกล้เคียงเมือง การทำลายเหมืองฝาย การพันฝายบุกเบิกที่นาใกล้ต้นน้ำลำธาร²

กษัตริย์ทรงถือว่า การขุดเหมืองสร้างฝายนั้น เป็นงานสาธารณะร่วมกันของบรรดาชาวบ้านผู้ทำนา ดังนั้น เมื่อถึงฤดูการทำนาก่อการซ่อมแซมและสร้างเหมืองฝาย จึงมีการป่าวประกาศให้ชาวบ้านต้องส่งแรงงานมาร่วมทำกิจกรรมเหมืองฝาย ซึ่งถ้ามีการหลีกเลี่ยงหลบหนีจะต้องถูกลงโทษ และกษัตริย์ยังถือเป็นหน้าที่โดยตรงของผู้ปกครองที่จะต้องเข้ามาควบคุมดูแลจัดการบริหารระบบนาเหมืองนาฝาย ดังพบหลักฐานที่ระบุว่า กษัตริย์อยู่ในฐานะที่จะต้องดูแลมิให้ขุนนางเจ้าหมื่นเจ้าพันทั้งหลาย มั่งคั่งควบคุมชาวบ้านที่ถูกเกณฑ์แรงงานมาทำเหมืองฝายในลักษณะที่เข้มงวดรุนแรงจนเกินไป ดังความว่า ...เจ้าหมื่น เจ้าพัน ผู้บ้าน ผู้เมืองหากไปตัก ไปกุมกันเอาเหสีโอใจ เขามาร้องมาคางพญาแล้วให้สวนตกจ๊ก ไล่ชั้น 1 สองร้อยเงินดวงปู ดวงปลา น้ำหนองที่หล้างเปนงวงกา อากอนเปนคังกัมเจ้าเมือง³

นอกจากนี้ กษัตริย์ยังถือเป็นหน้าที่ในการจะต้องกำหนดให้มีการจัดระบบนาเหมืองนาฝายเมื่อถึงฤดูทำนาทำไร่ ดังความว่า

¹ มังรายศาสตร์ ฉบับวิศเสาไห้ หน้า 2

² ปรากฏรายละเอียดใน มังรายศาสตร์ ฉบับเสาไห้ หน้า 83-84, มังรายศาสตร์ อวทาน 25 หน้า 12, กฎหมายลักษณะตักถอยคอกำ หน้า 28 และ คัมภีร์เสทาโมจนะ หน้า 123

³ ถิ่น รัตนกน ปวิวรรต กฎหมายโคสธาราษฎร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หน้า 16

อันหนึ่ง คันถุญเปียะไรทำนามาแดงแล้ว ก็หื้อพ่อบ้าน นายบ้าน ทาวซุน เจานาย หังหลาย หื้อโคเรงปั่นทางเชียงทามนำชาว ปลุกนิกนอย อยาชมเหงาเจ้าไพรไท หังหลาย...¹

จากข้อความดังกล่าวแสดงว่า กษัตริย์มีหน้าที่ที่จะต้องควบคุมดูแลกิจการระบบนาเหมืองนาฝายให้ไค้ผลดี เพื่อการควบคุมเทคนิคการผลิตให้ไค้ผลดี อันจะเป็นประโยชน์ต่อการเกษตรกรรมเพื่อให้การทำนาของชาวบ้านดำเนินไปไค้ว่ยดี และไค้ผลผลิตมากเพียงพอสำหรับเลี้ยงคนในสังคม ประกอบกับการทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านมีความสำคัญแก่มานเมืองอย่างยิ่ง

ขุนนาง อยู่ในฐานะชนชั้นผู้ปกครองบ้านเมืองอีกกลุ่มหนึ่งที่มีฐานะและอำนาจรองจากกษัตริย์ เมื่อบ้านเมืองเป็นปึกแผ่นและมีอาณาเขตขยายไปกว้างขวางมากขึ้น กษัตริย์จะปกครองบ้านเมืองแต่ผู้เดียวย่อมจะไม่ทั่วถึง จึงจำเป็นต้องมีขุนนางเป็นผู้ช่วยเหลือในการบริหารบ้านเมืองร่วมกับกษัตริย์ โดยอาจจะทรงแต่งตั้งขุนนางให้ทำงานช่วยเหลือพระองค์ในกิจการภายในราชสำนักหรือภายในเมืองหลวง หรือเป็นการมอบอำนาจให้ขุนนางดูแลกิจการบ้านเมืองแทนพระองค์ ขณะเดียวกันก็จะแต่งตั้งขุนนางออกไปปกครองดูแลเมืองต่าง ๆ ราชรอบราชธานี จึงทำให้เข้าใจว่าขุนนางในล้านนาสามารถแบ่งไค้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มขุนนางในเมืองหลวงและขุนนางหัวเมืองหรือขุนนางท้องถิ่น² ขุนนางเป็นตำแหน่งที่ไค้รับการแต่งตั้งจากกษัตริย์ โดยส่วนใหญ่จะแต่งตั้งจากผู้ที่มีความรู้ความสามารถในกิจการบ้านต่าง ๆ เช่น การรบ การควบคุมกำลังคน กิจการเหมืองฝาย การตัดสินคดี เป็นต้น บุคคลผู้มีความสามารถเฉพาะด้านเหล่านี้ ก็จะได้รับมอบหมายให้เข้ามาช่วยทำงานของบ้านเมือง โดยจะทำหน้าที่ช่วยเหลือกิจการแผ่นดินตามที่ไค้รับการมอบหมายตามฐานะ ยศและตำแหน่งที่แตกต่างกันไปตามความรู้ความสามารถและความดีความชอบของตน

¹สิงชะ วรรณสัย ปวิวรรต กฎหมายพระเจ้าล้าน วิทยาลัยครูเชียงใหม่ หน้า 9

²ดวงฤทัย นิรัฐสถิตย์ การตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางสมัยพระเจ้าติโลกราช

เรื่องราวเกี่ยวกับขุนนางในสังคมล้านนาเท่าที่ปรากฏในหลักฐาน คำานาน พงศาวดาร กฎหมายและคำสอนต่าง ๆ โดยเฉพาะจากกฎหมายมังรายนั้นให้ภาพของ บทบาทและอำนาจของขุนนางในการปกครองแผ่นดินได้อย่างกว้าง ๆ ที่ทำให้สันนิษฐาน ว่า ขุนนางคนเดียวกันนั้น อาจจะทำหน้าที่ทั้งในกิจการเกี่ยวกับการรบและกิจการ เกี่ยวกับการปกครองไปพร้อม ๆ กัน กล่าวคือ ในยามสงบขุนนางทุกคนเหล่านั้นจะทำ หน้าที่ช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ ของกษัตริย์ ทำหน้าที่บริหารการปกครองแผ่นดินที่ เรียกว่าเป็น "ขุนนางต่างพระเนตรพระกรรณ" ทั้งในด้านการพิจารณาคดีลึนคดีความ การเรียกเกณฑ์แรงงานไพร่ การจัดเก็บส่วยสาอากร ตลอดจนการดูแลทุกข์สุขของราษฎร ส่วนในยามศึกสงครามขุนนางทุกคนจะเป็นทหารเป็นแม่ทัพ ทำหน้าที่นำทัพออกรบกับข้าศึก ถึงข้อความที่ว่า "...เมื่อเลิกมี ที่ไค้สละชีวิตเสีย เอาการไปต่างเจ้าบ่ตายจึงดีแล..." แต่เมื่อ "...อยู่บ้าน อยู่เรือน บ่มีเลิกนั้น อย่าเหยียบหยามและกล้าแข็ง ไพร่ไทย บ่ดี แล..."¹ แสดงว่าขุนนางจะต้องทำหน้าที่ทั้งในทางการรบและการปกครองแผ่นดิน ทั้งนี้ แลแล้วแต่โอกาสและเหตุการณ์ เช่น อ้ายฟ้า ทำหน้าที่ในการพิจารณาคดีและเก็บส่วย² ขณะเดียวกัน อ้ายฟ้าก็ยังไปทำหน้าที่ออกอุบายเป็นไส้ศึกนำทัพพระยามังรายยึดเมือง หนีบุญชัย และนอกจากนี้ยังพบเสมอว่า ยศ ตำแหน่งของขุนนางเดียวกันจะทำหน้าที่ทั้งทาง ด้านการทหารและพลเรือน อาทิเช่น หมื่นคำพัว หมื่นพันเชียง และหมื่นโลกสามล้าน³ เป็นต้น

¹ คำสอนพระยามังราย หน้า 5-6

² คำานานสิบห้าราชวงศ์ เล่ม 1 หน้า 111

³ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่... วิทยานิพนธ์

แต่อย่างไรก็ตาม ได้มีการกำหนดยศ ตำแหน่งของขุนนางไว้ เพื่อความเป็นระเบียบในการปกครองและเข้าใจว่ายศตำแหน่งเหล่านี้ได้ใช้ทั้งในยามสงบและยามศึกสงคราม ซึ่งเป็นยศตำแหน่งที่ปกครองลคหันกันไปตามลำดับชั้นดังนี้

ไพร่ 10 คน ให้อยู่ในความควบคุมดูแลของนายสิบ 1 คน โดยมีข่มกว้าน เป็นผู้ประสานงานกับไพร่

นายสิบ 2 คน ให้อยู่ในความควบคุมดูแลของชาว (นายยี่สิบ) 1 คน

นายสิบ 5 คน ให้อยู่ในความควบคุมดูแลของนายห้าสิบ 1 คน มีปากซ้ายขวา 2 คน เป็นผู้ช่วย

นายห้าสิบ 2 คน ให้อยู่ในความควบคุมดูแลของนายร้อย 1 คน

นายร้อย 10 คน ให้อยู่ในความควบคุมดูแลของขุนพันหรือเจ้าพัน 1 คน

ขุนพัน 10 คน ให้อยู่ในความควบคุมดูแลของขุนหมื่นหรือเจ้าหมื่น 1 คน

เจ้าหมื่น 10 คน ให้อยู่ในความควบคุมดูแลของเจ้าแสน 1 คน

เจ้าแสนให้อยู่ในความควบคุมดูแลของพระยาหรือกษัตริย์ ซึ่งมีอำนาจสูงสุด¹

การจัดลำดับดังกล่าวนี้ คงจะเป็นไปเพื่อความสะดวกและความเป็นระเบียบในการควบคุมไพร่ยามสงคราม อีกทั้งยังเพื่อประโยชน์ในการปกครองและแสดงถึงสิทธิในการครอบครองที่ดิน ความแตกต่างมากน้อยในจำนวนที่ดินในครอบครองตามฐานะ ยศ ตำแหน่ง ทั้งนี้ เพราะขุนนางทุกคนตลอดจนไพร่เมืองจะได้รับพระราชทานที่ดินจากกษัตริย์ให้ครอบครอง ดังพบข้อความในพงศาวดารเมืองลำพูน กล่าวไว้ดังนี้

¹ มังรายศาสตร์ ฉบับวิกรมเงินทอง หน้า 2, มังรายศาสตร์ ฉบับวิกรมเส้าไห
หน้า 2 ธรรมศาสตร์และกฎหมายพระยามังราย หน้า 42 และ 52, คำสอนพระยา
มังราย หน้า 6 และ มังรายศาสตร์อวทาน 25 หน้า 5 และหน้า 64

...ในเมื่อเจ้ามั่งรายสร้างเวียงอยู่ท่าน ชุมขึ้นยี่สิบคืน ก็จึงแต่งตั้ง
เมืองเชียงใหม่ ทั้งเมืองลำพูน ทั้งพื้นน่านอกเมืองทุกแห่ง แบ่งไรนา
บ้านของ กองที่สวน เรือกหนองคลองอากาศใหญ่แก่งใหญ่ ชนราม
ชนน้อย กวงหอกู บูกเครื่อง คายผาลาหูกไม้เกาขมู ลำพู ลำเบ็ง
ฝูงปลาฝูงห่านให้พร้อมทุกหมู่ทุกคน ถัดนั้นท่านแบ่งให้หม้อ โห่คพรหมณ์
วิเศษ นักเขียน...ทั้งคาวเรินฝูงจิกและประตูกุขนนางทุกแห่ง แบ่งให้
จนาทญ์ของเสียงทุกประการ...¹

พงศาวดารโยก กล่าวไว้ถึง จำนวนที่ดินในครอบครองว่า "...ราษฎรคนหนึ่งจะครอบครอง
ที่นาได้ 5 หมื่น คือเท่ากับจำนวนข้าวปลูก 5 ด้ง²

นอกจากนั้น การกำหนดยศ ตำแหน่งของขุนนางยังเป็นตัวกำหนดปริมาณโทษ
เวลากระทำผิด คือ ขุนนางแต่ละลำดับชั้น เมื่อกระทำผิดในกรณีเดียวกันจะถูก
ลงโทษหนักเบาต่างกันไป คงข้อความในมั่งรายศาสตร์ว่า

...เมื่อจะศักุสินตีราคาสินใช้ให้พิจารณาจากความหนักเบา ผู้ตีหรือ
เชิญใจ อนึ่ง ในคุกคานาเทาเขาขมู (ศักุคินา) ความมีเทวดาให้ตีราคา
สินไซตามคานาของเขาว่าเป็นนายช่าง นายมา บางก็เป็นนายใหญ่
บางก็เป็นนายเล็กบาง ผู้ตีบาง เชิญใจให้พิจารณาคุกคานาของท่าน³

¹ หนวย., หนวยพงศาวดาร เลขที่ 001-2/23 มัค 11 ฑู 121 พงศาวดาร
เมืองลำพูน หน้า 64-65

² พงศาวดารโยนก หน้า 233

³ มั่งรายศาสตร์ ฉบับวัดเส้าไห้ หน้า 93

โดยทั่วไปแล้ว ชุนนางในล้านนามันแต่ช่วงก่อนสมัยพระยามังรายและสมัยราชวงศ์มังราย คงจะมีอำนาจหน้าที่คล้ายคลึงกันไม่มีความเปลี่ยนแปลงมากนัก หน้าที่ตามปกติก็คงเป็นไปคล้ายคลึงกับหน้าที่ของกษัตริย์ โดยชุนนางจะทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายจากกษัตริย์ และมีอำนาจหน้าที่ตามที่กำหนดในกฎหมายต่าง ๆ จะทำการใด ๆ เกินคำสั่งหรืออำนาจไม่ได้ ซึ่งจากกฎหมายที่ใช้เป็นหลักฐานต่างก็ให้ข้อมูลที่แสดงว่า ชุนนางในล้านนามีลักษณะเป็นชุนนางที่ทำหน้าที่ตามที่ตนถนัด มีความชำนาญและเป็นชุนนางที่มีลักษณะเฉพาะตามหน้าที่ เป็นการทำหน้าที่โดยตรง ทั้งในส่วนกลางและชุนนางในระดับบ้าน คือ

1. ชุนนางทำหน้าที่ในการพิจารณาตัดสินคดี ที่เกิดขึ้นในเขตปกครองของตน หรือได้รับมอบหมายจากกษัตริย์ให้ดำเนินการตัดสินคดี คงจะพบว่า มีตำแหน่ง ชุนแต่งกว่าน¹ และในกรณีข้อพิพาทไม่รุนแรงจะเป็นหน้าที่ของนายบ้านหรือแกบ้านเป็นผู้ตัดสินเอง ถึงข้อความในคำสอนพระยามังราย ว่า

...ผู้ใดได้เป็นแกบ้าน (นายบ้าน) คุณสอน...อย่างริคข้าง (ทำลายล้าง) ปเวณี (ประเพณี) คันโหมมีโนยาน ทือปากุทานุสอนมันุ ทือสุกกันตามไพร คันโหมใหญ่ หลวงหลาย ควรรัก นายเมื่อสูไหวสา หมูชุนหลาย...²

2. ชุนนางทำหน้าที่เรียกเกณฑ์แรงงานจากไพร่ โดยจะเป็นผู้ทำหน้าที่เรียกเกณฑ์แรงงานจากไพร่ให้มาทำงานให้กับทางราชการ ตามที่ได้รับมอบหมาย เช่น เรียกเกณฑ์แรงงานตามปกติ โดยให้ไพร่มีหน้าที่หลักเปลี่ยนกันมาทำงานที่บ้านเมือง³

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่
หน้า 38

² คำสอนพระยามังราย หน้า 15

³ ปรากฏรายละเอียด ระยะเวลาการเรียกเกณฑ์แรงงานจากไพร่ใน มังรายศาสตร์ฉบับวิศเส้าให้ หน้า 5 เท่านั้น โดยไม่พบ มีการระบุในกฎหมายฉบับอื่น ๆ เลย

และขุนนางทำหน้าที่ชักชวนหรือเรียกเกณฑ์แรงงานไพร่หรือชาวบ้านให้มาทำงานช่วยกัน
สร้างซ่อมแซมฝาย ชุกเหมือง ตลอดจนการทำนาคั่วบ โดยขุนนางทำหน้าที่ดังกล่าวนี้
เรียกว่า "พ่อเวียง" ดังมีคำกล่าวในคำสอนพระยามังรายว่า

...ผู้ใดได้เป็นแก่น้ำ (นายบ้าน) คนสอนท่านปลุกเดิน (ชักชวน)
ทุกหลังเรือนนอยใหญ่ แก่ไพร่บานนาไท ที่เขาคากการเวียง (เตรียมการงาน)
รองเรียกพร้อมกัน ปองโตตามคลองจาวีต...¹

และ

... เถิงยามุนามูไซว้, คุวรป่าว (ประกาศ) ไทว้ชุก เหมือง
สอชาวเมือง (ลือข่าวแก่ชาวบ้าน) ชุกแห่งหือเขาแดงสร้าง (กระทำการ)
...ผู้ใดได้เป็นนายเถาแกหือคักแพรวุ้นคว้ คุวรคีสอกการนา (บอกกิจการนา)
และไร รองชาไพร่มาหาเต็มสภาชุกแห่ง หือเป็นคิงอาชญา แต่งปลงบัน...²

จะพบว่า ขุนนางตั้งแต่ระดับนายบ้านขึ้นไปจะมีหน้าที่ในการเรียกเกณฑ์แรงงาน
ไพร่ไปทำงานตามที่ทางราชการต้องการ และมีอำนาจในการจัดการลงโทษผู้ชักชวน ไม่
ยอมมาทำงานด้วยดีข้อความว่า

... ธิวาราชการบ้านเมืองมี เจ้าเวียงบอกเติง (เจ้าเวียงไปบอก
กล่าวถึง) 3 หนีไป คุวรกาหือกา คุวรคีสือคิ คุวรบุญหือบุญ เถิงเวียง
แล้วแกออกออยาเอาเบียงเอาเงิน...³

¹ คำสอนพระยามังราย หน้า 15

² เรื่องเดียวกัน หน้า 24

³ ขรรพศาสตร์และทศศาสตร์ หน้า 5

3. ชุมนาง ทำหน้าที่ดูแลควบคุมระบบนาเหมืองนาฝายป่าวประกาศให้ชาวบ้านมาร่วมแรงงานกันสร้างและซ่อมแซม เหมืองฝาย ทำรั้วกันนา หรือกิจการเกี่ยวกับระบบนาเหมืองนาฝายโดยเฉพาะ เช่น ในการจัดสรรแจกจ่ายน้ำ ทรวจตราส่งข้าวและลงโทษผู้กระทำผิดต่อเหมืองฝายตามกฎหมายที่กำหนดไว้ ที่เรียกชื่อตำแหน่ง ยศ เฉพาะว่าเป็นขุนนายฝาย หรือนายฝาย หมิ่นล้ามนา ดังปรากฏข้อความว่า ...ขุนนายฝายกับอ้ายหมอผู้หลาน มันเป็นหมิ่นล้ามนา ไปป่าวลูกนามาช่วยแปงฝาย...¹ และหนังสืออนุโลมฎานกฎหมายโบราณา ระบุถึง ชุมนางที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการควบคุมเหมืองฝายดังนี้ "...มิช้าพันจ่าน้ำตายได้เสียเงิน 4 ร้อยบาท..."² ซึ่งตำแหน่ง "จ่าน้ำ" นี้หมายถึงคนดูแลน้ำหรือเหมืองฝาย

ชุมนางที่ทำหน้าที่เฉพาะทางเหล่านี้ จะสัมพันธ์กับการต้องเป็นผู้เรียกเกณฑ์แรงงานให้ไพร่ทำหน้าที่รับใช้บ้านเมือง โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับระบบนาเหมืองนาฝายโดยมียศตำแหน่งตามฐานะ หน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งแตกต่างกันไปเป็นขุนนายฝาย ลูกฝาย หมิ่นล้ามนา และจ่าน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังไม่พบหลักฐานระบุแน่นอนถึงการสืบทอดตำแหน่งเหล่านี้ว่า กระทำกันอย่างไร แต่ชื่อ ยศ ตำแหน่งของชุมนางเหล่านี้ จะบอกให้ทราบถึงหน้าที่ที่สะท้อนถึงการมีฐานะอยู่ในสังคม

¹ ลักษณะศักดิ์ยศยศตำแหน่ง หน้า 28

² หนังสืออนุโลมฎานกฎหมายโบราณา หนังสือปริวรรตจากคัมภีร์ใบลานชุดตำนานเมืองและกฎหมายล้านนา เอกสารลำดับที่ 3 และที่ 4 "ใบลานหน้าที่ 10-11" หน้า 10

ชาวบ้านหรือไพร่เมือง

ชาวบ้านหรือไพร่เมือง หมายถึง ประชาชนพลเมืองที่เป็นอิสระชนทั่วไปในสังคมทั้งหญิงชาย เด็ก คนชรา ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่มีเป็นจำนวนมาก และมีความสำคัญต่อบ้านเมืองอย่างยิ่ง เพราะไพร่เมืองเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมืองทั้งในยามสงบและยามศึกสงคราม โดยในยามสงบไพร่เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของบ้านเมือง คือเป็นผู้เสียภาษีให้บ้านเมือง ทำงานให้บ้านเมือง ไพร่ทำให้บ้านเมืองนั้นมีสภาพเป็นเมืองที่แท้จริง เนื่องจากว่าบ้านเมืองจะมีแต่เพียงกษัตริย์ หรือขุนนางไม่ได้ ในยามสงครามไพร่เมืองเป็นกำลังสำคัญของกองทัพทำหน้าที่รวมรบ ก็จะพบข้อความในหลักฐานต่าง ๆ ที่แสดงถึงความสำคัญของไพร่เมือง การมีหน้าที่ต้องบำรุงรักษาไพร่ การออกกฎหมายห้ามหรือควบคุมขุนนางมิให้ข่มเหงเบียดเบียนไพร่ ดังนี้

กฎหมายมังรายศาสตร์อวทาน 25 กล่าวว่า ไพร่เมืองเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมืองผู้ปกครองสร้างเมืองขึ้นได้เป็นเมือง ก็เพราะไพร่เมืองหายาก ไม่ควรทำให้ไพร่เมืองเคืองครอนฉิบหาย ถ้าไพร่เมืองฉิบหาย กษัตริย์ก็ฉิบหายด้วย ดังความว่า

...โบราณเมืองท่านเป็ยะเมืองเป็น (สร้างเมืองไค้) เพื่อไพร่คาย
หาไพร่ยากนัก บควรหื้อไพร่ฉิบหาย คั้นไพร่ฉิบหาย เจาเมืองก็ฉิบหาย
คาย...¹

กฎหมายธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ กล่าวถึงไพร่เมืองว่า พระยาควรตั้งอยู่ในคลองเมืองหรือกฎหมายบ้านเมือง บ้านเมืองจึงจะเป็นสุข ไม่ควรข่มเหงไพร่ ควรให้ไพร่ไค้อยู่อย่างสุขสบาย²

¹ มังรายศาสตร์อวทาน 25 หน้า 66

² ธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ หน้า 8

กฎหมายโคสธาราษฎร์ กล่าวถึงไพร่เมืองว่า ในการประกอบอาชีพทำนานั้น ควรให้ไพร่ได้สร้างเมืองฝ่ายใดก็ได้ ให้ไพร่ได้มีที่ทำกินอย่าให้ทุกข์ยาก เพราะไพร่เป็นกำลังของบ้านเมือง¹

ข้อความดังกล่าวแสดงว่า กษัตริย์เห็นความสำคัญของไพร่เมือง ไม่ต้องการให้ได้รับความเดือดร้อน หรือมีการย้ายถิ่นเรือนไปอยู่ที่อื่น อันจะทำให้บ้านเมืองเสียกำลังคนไป เพราะกำลังคนมีความสำคัญมากในสมัยโบราณ

เมื่อไพร่เมืองมีความสำคัญต่อบ้านเมืองมากเช่นนั้น จึงจำเป็นต้องอยู่ที่กษัตริย์และขุนนาง ต้องพยายามควบคุมกำลังไพร่เมืองไว้ให้ได้ ซึ่งจากหลักฐานที่ปรากฏทำให้สันนิษฐานว่า คงจะมีการควบคุมและปกครองไพร่เมืองกันเป็นลำดับชั้น เพื่อความสะดวกในการเรียกเกณฑ์แรงงาน ควบคุมแรงงานมาทำงานรับใช้ราชการ ทำให้ไพร่เมืองมีหน้าที่ต่อบ้านเมือง อันเป็นหน้าที่ตามที่ถูกปกครองกำหนดไว้ และไพร่เมืองยังต้องให้ความเคารพเชื่อฟังให้การยอมรับการปกครองควบคุมจากชนชั้นผู้ปกครองด้วย

จากหลักฐานพบว่า ไพร่เมืองมีหน้าที่ต่อบ้านเมือง มาแต่โบราณก่อนสมัยพระยามังรายและทลอคมา จนถึงสมัยพระยามังรายและทลอคสมัยราชวงศ์มังราย ซึ่งเข้าใจว่าคงจะไม่ผิดแตกต่างหรือมีการเปลี่ยนแปลงไปจากกันมากนัก โดยหลักสำคัญแล้วไพร่เมืองมีหน้าที่ที่จะต้องทำงานให้บ้านเมืองที่เรียกว่า ไพร่เออากรเมือง โดยไพร่จะถูกเรียกเกณฑ์แรงงาน เพื่อมาทำกิจการต่าง ๆ เช่น การสร้างกำแพงเมือง สร้างและซ่อมแซมวัดวาอาราม ชุกลอกคูเมือง และสร้างเมืองฝ่าย ตามที่ทางราชการเห็นสมควร และตามความจำเป็น ทั้งยังทำให้สันนิษฐานว่า ไพร่เมืองมีหน้าที่ที่จะต้องทำงานให้บ้านเมือง โดยคงจะถูกเกณฑ์แรงงานจากทั้งชายหญิง ซึ่งคงจะมีมานานอย่างน้อยในสมัยพระยาดีอนาเป็นขึ้นไปจนถึงสมัยพระยอกเชียงราย ทลอคร์ชสมัยราชวงศ์มังรายคงจะเป็นการถูกเรียกเกณฑ์แรงงานอย่างมีแบบแผน

สรุปการจักระบบนาเหมืองนาฝายที่มีส่วนในการจักระเบียบสังคมล้านนา จากการแบ่งขอบเขตระยะเวลาในการศึกษาเป็น 3 ช่วงด้วยกัน ซึ่งเป็นการแสดงถึงพัฒนาการของการจักระบบนาเหมืองนาฝายด้วย ดังนี้

1. ช่วงก่อนสมัยพระยามังราย คือก่อน พ.ศ. 1839

ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ยังไม่พบว่ามีการจักระเบียบสังคมที่ชัดเจน และซับซ้อนมากนัก เพราะว่า ยังคงเป็นสังคมเล็กเป็นเพียงสังคมเมืองเดียวที่เป็นอิสระแก่กัน บ้านเมืองเดียวกระจุกกระจายอยู่ทั่วไปบนที่ราบระหว่างหุบเขา ที่มีเพียงผู้นำชุมชนหรือผู้นำทางวัฒนธรรมที่ควบคุมดูแลภายในเมืองและกลุ่มคนในชุมชนยังมีจำนวนไม่มาก

การจัการระบบนาเหมืองนาฝายก็มีเพียงชาวบ้านจำนวนหนึ่งในชุมชนซึ่งเป็นผู้ทำนา ต้องใช้น้ำและรับประโยชน์จากการจัดสร้างระบบ ได้ร่วมมือร่วมแรงงานกันสร้างเหมืองฝาย ขณะเดียวกันก็จะทำหน้าที่ร่วมกันควบคุมดูแลระบบท่อน้ำและระบายน้ำ เพื่อการดำรงอยู่ของคนในสังคม โดยที่ยังไม่ปรากฏว่ามีการกำหนดฐานะหน้าที่ที่สัมพันธ์กับระบบนาเหมืองนาฝายมากนัก ดังนั้นจึงไม่พบหลักฐานว่าในช่วงเวลาดังกล่าวนี้มีตำแหน่งขุนนางประเภท ขุนนายฝาย หัวสิบ ล่ามน้ำ เลียบน้ำ

2. ช่วงสมัยพระยามังรายถึงสิ้นรัชกาลพระยาอายุ ประมาณ

พ.ศ. 1839 - พ.ศ. 1899

ช่วงเวลาดังกล่าวนี้ บ้านเมืองขยายขอบเขตออกไปกว้างขวางมากขึ้น ทั้งเป็นอาณาจักรล้านนาอย่างมั่นคง โครงสร้างทางสังคม การปกครองได้ปรากฏมีรูปแบบแน่นอน มีความซับซ้อนมากขึ้นกว่าเดิม เมื่อขอบเขตพื้นที่ขยายกว้างขวางออกไปกำลังคนที่มารวมกลุ่มกันเพิ่มขึ้นด้วย ทำให้ความต้องการพื้นที่เพาะปลูกและผลิตจึงมากขึ้นตามไป เป็นผลให้ระบบนาเหมืองนาฝายมีความจำเป็นมากขึ้น ทั้งยังต้องมีการสร้างระบบที่ขนาดใหญ่ขึ้น เพื่อส่งน้ำระบายน้ำให้ครอบคลุมพื้นที่เพาะปลูกจำนวนสูงขึ้น ทำให้เกิดความซับซ้อนในการจัการการบริหารระบบงานสร้างดูแลซ่อมแซมบำรุงรักษา และที่สำคัญก็คือ ทำให้เกิดความต้องการแรงงานในการสร้างระบบจำนวนมากขึ้น จึงจำเป็นต้องมีผู้ทำหน้าที่ควบคุมดูแลสั่งการ คอยให้คำแนะนำช่วยเหลือ คอยประสานงานและให้ความดูแลอย่างใกล้ชิด ฉะนั้นรัฐคือ กษัตริย์และขุนนางจึงปรากฏบทบาท หน้าที่ต่อระบบนาเหมืองนาฝาย

มากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การจัดระบบโดยการลงทุนของชาวบ้านเอง ก็ยังคง
 ดำเนินอยู่ในการสร้างเมืองฝ่ายขนาดเล็ก

นอกจากนั้นได้ปรากฏว่าในช่วงเวลาดังกล่าวมีการแบ่งแยกบทบาท
 และฐานะของกลุ่มบุคคล ตามหน้าที่ที่แตกต่างกันไป มีลักษณะเฉพาะทางมากขึ้น คือ ให้แต่ละ
 กลุ่มคนมีหน้าที่เฉพาะตำแหน่งกันไป แต่จะคอยช่วยเหลือระหว่างกันและกัน เพื่อให้
 สังคมคงอยู่ตลอดไปอย่างมั่นคง อีกทั้งยังพบว่ามีการสร้างกฎเกณฑ์ระเบียบวิธีการปฏิบัติ
 สำหรับผู้มีหน้าที่สัมพันธ์กับระบบและมีการกำหนดรายละเอียดในบทบาทหน้าที่ของบุคคลกลุ่ม
 ต่าง ๆ เพื่อให้การตรวจสอบควบคุมการแบ่งปันจัดสรรน้ำ และการจัดระเบียบสังคม
 เป็นไปอย่างถูกต้องเคร่งครัด

3. ช่วงสมัยพระยาธื่อนา มาจนถึงสมัยพระเมืองแก้ว ประมาณ

พ.ศ. 1898 - พ.ศ. 2068

ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้สันนิษฐานว่า การจัดระบบนาเมืองนาฝ่าย
 ที่สัมพันธ์กับการจัดระเบียบสังคมคงจะไม่มีเปลี่ยนแปลง หรือถ้ามีการเปลี่ยนแปลง
 ก็คงจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอยู่บ้างเล็กน้อย ทั้งในส่วนของกาจัดการบริหารระบบ
 กฎเกณฑ์ที่ใช้ในการควบคุมระบบ ส่วนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงไปอยู่บ้างก็คงจะเป็นในส่วนของ
 อัตราค่าปรับใหม่ ที่ลงโทษผู้กระทำผิดต่อระบบ ที่จะมีค่าสูงขึ้นในแต่ละสมัย

ที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าระบบนาเมืองนาฝ่ายที่ปรากฏ
 ในสังคมอานนานั้น มีผู้ที่เกี่ยวข้องอยู่ 2 กลุ่มคือ กลุ่มของกษัตริย์และขุนนาง กับกลุ่มของ
 ไพร่เมืองหรือชาวบ้านซึ่งบุคคลทั้ง 2 กลุ่มนี้มีหน้าที่ต่อระบบนาเมืองนาฝ่ายคือ กษัตริย์
 กับขุนนาง เป็นกลุ่มผู้ทำหน้าที่ ผู้บริหารสูงสุดของบ้านเมืองมีหน้าที่คอยชี้แนะ ชี้แนะและ
 ส่งเสริมให้มีการสร้างและบริหารระบบหรือคอยเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการควบคุม
 ดูแลระบบร่วมกับชาวบ้าน และกลุ่มของชาวบ้านทำหน้าที่ใช้แรงงานร่วมกันในการสร้าง
 การดูแลระบบ และทั้ง 2 กลุ่มต่างก็มีความสัมพันธ์กันในแง่ของการประสานประโยชน์
 ระหว่างกลุ่มร่วมกัน โดยกษัตริย์กับขุนนาง จะได้รับผลตอบแทนในฐานะที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ
 ระบบ เป็นค่าธรรมเนียม ค่าปรับใหม่ ที่เก็บจากผู้ละเมิดกฎหมาย ซ่อมบังคับ เป็นค่า
 ทอแทน ดังปรากฏข้อกำหนดให้มีการจัดแบ่งค่าปรับใหม่ ค่าธรรมเนียมออกเป็นส่วน ๆ

แล้วแบ่งส่วนหนึ่งส่งเข้าคลังหลวง อีกส่วนหนึ่งแบ่งให้ขุนนาง กังเช่น ที่พบในกฎหมายต่าง ๆ หลายฉบับ ทั้งนี้กฎหมายลักษณะศักดินัยต่อคำ โทกกล่าวถึงการแบ่งค่าปรับใหม่ เข้าคลังว่า ในการประเมินค่า 10,000 ให้หักออก 100 และอีก 400 ให้เป็นค่าบูชาหรือค่าเหน้อยแก่เจ้าสิน จำสา ซึ่งเป็นผู้ตัดสินส่วนที่เหลือให้แบ่งออกเป็น 5 ส่วน ให้เอาเข้าคลังส่วน 1 กังข้อความที่ว่า ...ในค่า 10,000 เอาออก 100 ค่าบูชาคุณแก่เจ้าสิน จำสา 400 ยัง 9500 ค่าจูงนำเป็น 5 ส่วน เอาเข้าเส้น (เข้าพระคลัง) ส่วน 1 ...¹

ในสมุ ราชประเพณี 6 ประการ กล่าวไว้เกี่ยวกับ การใช้ประโยชน์จากที่ดินสำหรับการทำนาคว่า ที่ดินทั้งหมดเป็นของพระยา อันหมายถึง กษัตริย์หรือเจ้าเมือง กังนั้น เมื่อไพร่บุกรเบิกที่ทำไร่นาคา เมื่อได้ผลผลิตมาจะต้องตอบแทนแก่พระยาก้วย กังที่ระบุว่า

...ที่ดินสำหรับการทำนาคา เป็นที่ดินของพระยา เมื่อได้ผลต้องแบ่งให้พระยา 3 ส่วน ไทชวานา 2 ส่วน ...²

จากหลักฐานดังกล่าวนี้แสดงว่า นอกจากที่กษัตริย์และขุนนางจะได้รับค่าตอบแทนเป็นตัวเงินจากค่าปรับแล้วยังได้รับเป็นผลผลิตอีกด้วย อีกทั้งยังได้รับค่าตอบแทนเป็นภาษีอากรซึ่งเรียกเก็บชาวบ้านที่ทำนาคาเป็นประจำในแต่ละปี ซึ่งเรียกว่า เก็บส่วยไร่นา เช่นที่อ้ายฟ้า เป็นผู้ทำหน้าที่เก็บสินส่วนไร่นาให้พระยามังราย³

¹ มณี พยอมยงค์ ลักษณะศักดินัยต่อคำ หน้า 21 และ คลองพิจารณาแต่งตั้ง ถอยชนคำ หน้า 33-34

² วิทยาลัยครูเชียงใหม่ สมุดตราขประเพณี 6 ประการ เอกสารลำดับที่ 5 ศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมลานนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 2524 หน้า 1

³ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 16

สำหรับชาวบ้านที่ร่วมแรงงานกันจัดสร้างและบริหารระบบนาเหมืองนาฝาย
ขึ้นมา ก็เพื่อได้รับผลประโยชน์ของชุมชนร่วมกัน ในการเป็นกลุ่มผู้ใช้น้ำและรับน้ำเข้าสู่
พื้นที่เพาะปลูกอย่างเท่าเทียมกัน ตามสัดส่วนของพื้นที่และตามกำหนดเวลา

ลักษณะของการจัดการระบบนาเหมืองนาฝายในสังคมล้านนา อันเป็นระบบที่
จัดขึ้นในเขตพื้นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา มีแม่น้ำไหลผ่าน ซึ่งจัดให้อยู่บนพื้นฐานของการ
ร่วมแรงงานกันเองของชาวบ้าน และมีเกียรติยศกับขุนนางเข้ามามีส่วนร่วมชี้แนะ คอยดูแล
ให้มีการบริหารระบบนั้นเป็นการรวมกลุ่มที่มีมาแต่สมัยโบราณ เป็นระบบแบบประเพณีดั้งเดิม
ของชาวล้านนาที่ปรากฏสืบต่อ ๆ กันมาหลายชั่วอายุคน แม้จนทุกวันนี้ก็ยังได้เห็นการ
จัดระบบดังกล่าวของชาวบ้านในชุมชนทางภาคเหนือ ของประเทศไทยมากมาย

บทสรุป

สังคมล้านนา ซึ่งหมายถึงสังคมในขอบเขตของเมืองที่ปรากฏขึ้นเมื่อพระยามังราย ทำการรวบรวมบ้านเมืองที่กระจายอยู่บนที่ราบระหว่างหุบเขา โดยการขยายอำนาจและขอบเขตจากแคว้นโยนกเชียงแสน ในบริเวณลุ่มแม่น้ำกกเข้าสู่ลุ่มแม่น้ำปิง ด้วยการยึดเมืองทริภุชชัยและสร้างเมืองเชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางอำนาจของอาณาจักรล้านนาที่ปรากฏมีกษัตริย์เชื้อสายราชวงศ์มังรายปกครองอาณาจักรล้านนาสืบต่อมาอย่างเป็นปึกแผ่นมั่นคงอยู่ระหว่าง พ.ศ. 1839 - พ.ศ. 2068

จากหลักฐานทั้งที่เป็นตำนาน พงศาวดาร เมืองโบราณและร่องรอยชุมชนเมืองโบราณ พบว่า บริเวณที่มีการตั้งหลักแหล่งบ้านเมืองตั้งแต่บรรพบุรุษของพระยามังรายเป็นต้นมา มักจะอยู่บริเวณที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา อันมีแม่น้ำสายสำคัญ เช่น แม่น้ำสาย แม่น้ำกกและแม่น้ำปิง ฯลฯ ไหลตัดผ่านแสดงให้ทราบว่า บริเวณดังกล่าวเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในเขตที่ราบหุบเขาและแอ่งเขา มีภูเขาสูงเป็นต้นกำเนิดแม่น้ำสายต่าง ๆ ล้อมรอบทำให้พื้นที่ราบเหล่านั้นมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยดินตะกอนที่แม่น้ำพัดพามาทับถมเป็นแหล่งทำนาเพาะปลูกที่สำคัญ แม่น้ำเป็นแหล่งน้ำหล่อเลี้ยงพื้นที่ได้อย่างพอเพียง แต่เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงชันชันชันมากมาย มีความลาดชันมาก เมื่อฝนตก กระแสน้ำจะไหลแรงและเร็ว ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องสร้างฝายขึ้นเป็นเครื่องกักขวางลำน้ำเพื่อควบคุมน้ำและปล่อยน้ำให้ไหลไปตามลำเหมืองที่ร่วมแรงงานกันขุดขึ้นมา ส่งน้ำเข้าสู่เขตที่นา ซึ่งทำให้การจัดระบบนาเหมืองนาฝายเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมล้านนาที่แตกต่างไปจากการจัดระบบชลประทานในภาคอื่น ๆ เช่น ภาคกลาง ทั้งนี้เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่ต่างกับแถบล้านนา ชาวบ้านจึงต้องร่วมมือร่วมแรงกันสร้างฝายขึ้นมาขวางลำน้ำ เพื่อชักน้ำมาเก็บกักไว้เหนือฝายให้น้ำเอ่อสูงชัน แล้วปล่อยให้น้ำไหลไปตามแรงดึงดูดของโลกเข้าสู่ลำเหมืองทางน้ำที่ขุดต่อกับฝายส่งน้ำไปสู่พื้นที่นา ทำให้เกิดเป็นระบบนาเหมืองนาฝายที่ได้มีการดัดแปลงให้สอดคล้องกับสังคมและความสามารถของคนในชุมชน จนกลายเป็นระบบประเพณีที่มีการสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง แม้กระทั่งปัจจุบันก็ยังคงพบระบบนาเหมืองนาฝายดังกล่าวนี้ในเขตชุมชนหมู่บ้าน

ระบบนาเหมืองนาฝายในล้านนานั้นสันนิษฐานว่า คงจะปรากฏควบคู่มา กับ สังคมเกษตรกรรมล้านนา นับตั้งแต่เริ่มมีการตั้งหลักแหล่งชุมชนเมืองโบราณแถบที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา ยุติการเร่ร่อนรู้จักการทำนา เพื่อนำผลผลิตมาเลี้ยงชุมชน ก็จึงเห็นได้จากตำนานพงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน และตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ต่างก็กล่าวถึงการสร้างเหมืองฝายที่มีในบ้านเมืองมาตั้งแต่เริ่มปรากฏเป็นชุมชนเมืองแถบที่ราบหุบเขา ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานจากการศึกษาทางโบราณคดี พบร่องรอยซากเมืองโบราณ คั่นคั่นกันน้ำ ลำเหมืองฝายโบราณที่สร้างขึ้นมาชักน้ำ ผ่านไร่นาในเขตอำเภอแม่สายและที่อื่น ๆ ในดินแดนล้านนาโบราณอีกหลายแห่ง ซึ่งพบว่าบริเวณของพื้นที่น้ำชลประทานของระบบนาเหมืองนาฝายระบบหนึ่ง ๆ จะมี ลำเหมืองแฉกถึงก้านใหญ่-เล็กค่อ ๆ กันไปเสมือนเป็นแขนงของต้นไม้

นอกจากนั้นแล้วระบบนาเหมืองนาฝาย แด่โบราณมานั้นมีพัฒนาการขึ้นมาจาก ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งของชุมชน ซึ่งเป็นทั้งผู้ทำนาและผู้ชักน้ำได้รับผลประโยชน์จากระบบ นาเหมืองนาฝายโดยตรงร่วมกันจัดสร้างเหมืองฝายขนาดเล็กเพียงพอสำหรับส่งน้ำ หล่อเลี้ยงที่นาในชุมชนหนึ่ง ๆ ขึ้นมา โดยที่ชาวบ้านเหล่านี้จะมีพันธะผูกพันร่วมกันใน การเป็นผู้มีสิทธิชักน้ำเพื่อการทำนา ขณะเดียวกันก็มีหน้าที่ร่วมกันในการจัดการระบบน้ำ ซึ่งรวมไปถึงการแบ่งปันจัดสรรน้ำ การควบคุมการกระจายปล่อยน้ำตามเวลา การดูแล รักษา ซ่อมแซม และการจัดพิธีกรรมบูชาผีฝาย และการจัดการแก้ไขกรณีพิพาทระหว่าง ชาวบ้านผู้ชักน้ำด้วยกัน และในอีกระดับหนึ่ง รัฐ ใต้แก่ กษัตริย์และขุนนาง มีส่วนร่วม ในการสร้างเหมืองฝายขนาดใหญ่ อันเป็นแหล่งน้ำบริเวณต้นน้ำลำธารสายใหญ่ ควบคู่การ เกณฑ์แรงงาน ชาวบ้านมาร่วมกันทำและมีผู้นำในท้องถิ่นหมายถึง ขุนนางเป็นผู้กำเนิ การควบคุมดูแลบำรุงรักษา รวมไปถึงการแจกจ่ายน้ำ ควบคู่กันเองจึงจำเป็นต้องมีการ สร้างกฎเกณฑ์ ระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการจัดการดูแลบำรุงรักษาเหมืองฝายขึ้นมาใน สังคม เพื่อให้เกิดแบบแผนเดียวกันในการปฏิบัติ โดยเน้นถึงการให้มีการร่วมแรงงาน กันของชาวบ้านผู้ใช้ประโยชน์จากระบบ เมื่อมีการเกณฑ์แรงงานไปยังชาวบ้านผู้ใดแล้ว ห้ามผู้นั้นหลบหนีจะต้องไปทำงานร่วมแรงกันทำเหมืองฝาย เฉพาะอย่างยิ่งถ้าผู้นั้นหลบหนี ไม่มาร่วมแรงงานแต่กลับแอบไปลักขโมยน้ำมาใช้ประโยชน์จะถูกลงโทษ ตั้งแต่โทษเบา

คือ เสียค่าปรับไหมหรือถูกทำร้ายร่างกายมากเจ็บไปจนถึงโทษประหารชีวิต ทั้งนี้ เพราะถือว่า เป็นการทำความผิดต่อสังคมอย่างฉกรรจ์ อีกทั้งยังกำหนดโทษผู้ทำให้เหมืองฝายเสียหายเพราะถือว่า เหมืองฝายเป็นของส่วนรวมผู้ใดไปทำความเสียหายให้สาธารณะสมบัติย่อมจะต้องมีโทษ และมีข้อกำหนดสำหรับผู้นำในฐานะ เป็นผู้ตัดสินใจไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทเกี่ยวกับ การทำนา การแจกจ่ายน้ำภายในระบบ กฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ ที่รัฐ คือ กษัตริย์ตราขึ้นเป็นกฎหมายนั้น เป็นการรวบรวมที่วางอยู่บนหลักเกณฑ์ ศักดิ์ ความเชื่อและพิธีกรรมพื้นฐานที่ผูกพันกับวิถีการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวกับระบบนาเหมืองฝายซึ่งเป็นของชาวบ้านเอง ฉะนั้นการที่รัฐเข้ามามีส่วนร่วมกับการจัดการบริหารระบบนาเหมืองฝายนี้เรียกได้ว่า เป็นการเข้ามาสวมทับร่องรอยทางวัฒนธรรม ประเพณีการจัดระบบนาเหมืองฝายในลักษณะของการประสานผลประโยชน์ร่วมกับชาวบ้านที่ยังคงปรากฏสืบเนื่องต่อมาจนปัจจุบันนี้

เมื่อพิจารณาหลักฐานประเภทกฎหมายหลาย ๆ ฉบับ เช่น กฎหมายมังรายศาสตร์ฉบับต่าง ๆ กฎหมายโคสาราษฎร์ กฎหมายพระเจ้าน่าน กฎหมายเขานาธรรมศาสตร์ราชโกนา และคล่องพิจารณาศักดิ์อัยชนคำ เป็นต้น ได้พบว่า กฎหมายเหล่านั้นมีการตราขึ้นมาสืบหลังพระยามังรายหรืออาจจะนับแต่สมัยพระยามังรายเป็นต้นมา กฎหมายดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า นับตั้งแต่รัชสมัยพระยามังรายมาได้มีการจัดระเบียบการบริหารระบบนาเหมืองฝายอย่างมีแบบแผนขึ้นแล้ว จึงมีการออกกฎหมายเป็นข้อบังคับ กฎเกณฑ์สำหรับผู้ทำหน้าที่เกี่ยวข้อง ได้ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติทั้งในส่วนที่เป็นข้อบังคับของผู้ทำหน้าที่ควบคุมดูแลระบบและสำหรับชาวบ้านผู้ใช้น้ำจากระบบเพื่อการเพาะปลูกในที่นาของตน นอกจากนี้รายละเอียด ในกฎหมายเหล่านั้นยังชี้ให้เห็นว่า ข้อกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับระบบนาเหมืองฝายที่ตราขึ้นมานั้น ได้มีการใช้บังคับอย่างต่อเนื่องกันมาอย่างน้อยก็นับแต่สมัยพระยามังรายจนถึงสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว ทั้งนี้เพราะข้อความ บทบัญญัติในกฎหมายฉบับต่าง ๆ มีเนื้อหาเกี่ยวกันอย่างไม่เปลี่ยนแปลง ที่พบว่ามี การเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็คือ เรื่องของอัตราค่าปรับไหมสำหรับลงโทษผู้กระทำความผิดที่จะไม่เท่ากันในแต่ละสมัยคั้งนี้จึงทำให้เข้าใจว่า รูปแบบการจัดและการบริหารระบบนาเหมืองฝายคงจะมีการถ่ายทอดสืบเนื่องกันตลอดมา เนื่องจากกฎหมายที่ถือเป็นเกณฑ์ของสังคม เป็นเครื่องควบคุมสังคมไม่มีการเปลี่ยนแปลงกลไกอื่น ๆ ใน

สังคมที่ย่อมจะต้องไม่เปลี่ยนแปลงหรือแตกต่างกันไปจากเดิมมากนัก ข้อกำหนดของสังคมจึงยังคงยึดถือแบบแผนเดิม

ผลจากการศึกษาพบว่า ระบบนาเหมืองนาฝายที่ปรากฏขึ้นในสังคมล้านนานั้นมีความสำคัญและผูกพันอยู่กับสภาพวิถี การดำเนินชีวิตของชาวล้านนา เป็นระบบที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ ความพยายามเพื่อเอาชนะธรรมชาติแวดล้อมเพื่อทำให้การดำรงชีวิตอยู่ของกลุ่มคนในสังคมของคนที่ขึ้น และยิ่งเกิดขึ้นมาเป็นศูนย์รวมของสังคมระดับชาวบ้านที่ได้เข้ามาอยู่ร่วมกันในชุมชน เป็นผลต่อสภาพเศรษฐกิจอันหมายถึงการประกอบอาชีพ เมื่อเศรษฐกิจดี สังคมดี การเมืองการปกครองก็จะดำเนินไปด้วยความมั่นคง และยังพบอีกว่า ในการบริหารระบบนาเหมืองนาฝายแสดงถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เป็นไปอย่างใกล้ชิดอันเป็นลักษณะของสังคมชนบททั่วไป ระหว่างลูกฝายด้วยกันเองและระหว่างผู้นำหรือขุนนางฝาย หัวสิบ กับ ลูกฝาย ซึ่งมีภาระหน้าที่รับผิดชอบต่อระบบร่วมกัน นอกจากนี้ระบบนาเหมืองนาฝายได้ทำให้เกิดมีการแบ่งชนชั้นความแตกต่างในฐานะทางสังคมระหว่างบุคคลตามหน้าที่ที่เกี่ยวกับระบบ มีความสัมพันธ์ในลักษณะของการนำการควบคุมโดยกษัตริย์ ขุนนางหรือผู้นำระดับท้องถิ่น และชาวบ้านที่มาร่วมแรงงานในการสร้างเหมืองฝายกับการ เป็นผู้รับน้ำจากระบบโดยตรง ซึ่งในที่นี้แต่ละกลุ่มจะแสดงบทบาทของกลุ่มคนไปตามขอบเขตที่กำหนดในกฎเหมืองฝาย เพื่อให้การกระจายสิทธิหน้าที่เป็นไปอย่างเหมาะสมจึงมีการจัดสรรและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มบุคคลที่มีหน้าที่รับผิดชอบต่อระบบ เช่น กษัตริย์กับขุนนางได้รับผลตอบแทนเป็นค่าธรรมเนียมน้ำ ค่าปรับใหม่จากการลงโทษผู้กระทำผิด และได้รับเป็นภาษีอากรที่เรียกเก็บจากชาวบ้านที่ทำนาได้ โดยได้รับเป็นผลผลิตข้าวมากกว่าค่าน้ำ และชาวบ้านได้รับผลประโยชน์จากการใช้น้ำตามการจัดสรรปันส่วนตามขนาดของพื้นที่โดยจัดให้อยู่ในหลักการที่ว่าทุกคนที่ร่วมเกี่ยวข้องกับระบบจะได้รับผลประโยชน์เสมอกัน

มจร๑๗๓/๒๕๖๓